

UZROCI IZUMIRANJA BIBLIJSKIH FRAZEOLOGIZAMA U NEMAČKOM JEZIKU

Uprkos činjenici da se frazeologija u okviru germanističke lingvistike već odavno može smatrati visoko etabliranom i relativno autonomnom disciplinom, dijahrona pitanja se i danas neopravdano marginalizuju i tretiraju samo fragmentarno, nedovoljno sistematično, bez čvrstog metodološkog polazišta i obimnijeg korpusa, što u mnogome doprinosi uglavnom akcidentalnom karakteru do sada uradenog.

Dosadašnja istraživanja iz oblasti dijahrone frazeologije nemačkog jezika principijelno su obrađivala sledeći tematski trijas: izradu posebnih frazeoloških indikatora u cilju što egzaktnije identifikacije frazeologizama u starim tekstovima (Burger 1977: 1 i dalje; Sialm *et al.* 1982: 346 i dalje), pitanja nastanka novih frazeologizama složenim procesima primarne i sekundarne frazeologizacije i tačno utvrđivanje motivacionih i derivacionih baza¹ (Sialm *et al.* 1982: 323 i dalje; Burger 2003: 15, 53, 129), kao i pitanja porekla, forme i značenja unikalnih frazeoloških komponenata (Fleischer 1997: 37 i dalje; Buhofer 2002: 429 i dalje; Söhn 2003: 2 i dalje), dok su dijahrone promene i nestanak frazeoloških formativa bile predmet manjih istraživanja (Korhonen 1994: 382 i dalje, 389 i dalje), na njihovu morfološku i sintaksičku recesivnost u savremenom nemačkom jeziku indirektno se ukazuje u literaturi koja se bavi analizom izumrlih jezičkih perioda (Krahe 1972: 63, 77 i dalje; Mettke 2000: 211; Tschirch 1983: 80), a tendencije nivelacije različitih supklasa frazeologizama sa recesivnim elementima prema savremenom jezičkom stanju, kao i uzroci njihovog izumiranja do danas su ostali gotovo neobrađeni.

Navedena tema od značaja je utoliko što se detaljnijom analizom uzroka koji dovode do izumiranja frazeologizama biblijskog porekla mogu doneti širi i temeljniji teorijski zaključci kako o ukupnoj stabilnosti frazeološkog sistema nemačkog jezika i stabilnosti pojedinih frazeoloških supklasa, tako i o dinamičkim procesima na tvorbenom, semantičkom i sintaksičkom nivou unutar njega.

Istraživanje o uzrocima izumiranja biblijskih frazeologizama u nemačkom jeziku sprovedeno je na različitim strukturno – semantičkim supklasama frazeologizama ekscerpiranim iz *Jevandelja po Mateji* integralnog Luterovog prevoda Biblije na ranonovovisokonemački jezik iz 1534. godine, a koji se u savremenom nemačkom jeziku mogu smatrati opsoletnom s obzirom na to da ih kao odrednice ne beleži nijedan od leksikografskih izvora

korišćenih za ovaj rad. Rezultati ovog istraživanja mogu se uopštiti i na ostale frazeologizme koji ne potiču iz Biblije i biti podsticaj za detaljnija istraživanja u ovoj oblasti.

Premda se uzroci izumiranja biblijskih, ali i frazeologizama uopšte, ne mogu uvek i u svakom konkretnom slučaju egzaktno ustanoviti, oni se ipak kod jednog broja primera iz našeg korpusa nedvosmisleno mogu uočiti i podeliti na *jezičke* i *vanjezičke*. Prvi od navedenih su brojniji i od suštinskog su značaja za istorijsku frazeologiju.

Kao prvi od jezičkih uzroka koji dovodi do izumiranja biblijskih frazeologizama izdvaja se *univerbiranje*, a pod ovim se u lingvistici podrazumeva dijahroni tvorbeni proces srastanja najmanje dve adjacentne konstituente jedne sintaksičke konstrukcije čiji je rezultat nova leksema. Poseban oblik univerbiranja je *defrazeologizacija* kod koje je motivna sintaksička konstrukcija frazeologizam, a rezultat leksema. Ovaj proces se uočava kod frazeologizma *vber hand nemen*² (*in bezug auf etw. Negatives in übermächtiger Weise an Zahl, Stärke zunehmen, stark anwachsen, sich stark vermehren*) kod kojeg dolazi do univerbiranja prve dve frazeološke komponente, od kojih je prva sinsemantična. Danas opsoletni ranonovovisokonemački frazeologizam postoji kao leksema savremenog nemačkog jezika sa identičnim značenjem (*überhandnehmen*).

Kao uzrok izumiranja biblijskih, ali i frazeologizama uopšte, uočava se još jedan dijahroni tvorbeni proces. Reč je o tzv. *frazeološkoj derivaciji* ili *sekundarnoj frazeologizaciji* gde od motivnog i istorijski starijeg frazeologizma koji se vremenom gubi nastaje novi koji postaje integralni deo frazeoleksikona. Kompleksni procesi sekundarne frazeologizacije najčešće se odvijaju istovremenim morfološkim, sintaksičkim i komponentskim promenama (Fleischer 1997: 189 i dalje) koje se mogu ustanoviti poređenjem motivnog frazeologizma i frazeološkog derivata. Morfosintaksičke i komponentske promene kod frazeološke derivacije po pravilu dovode i do promene supklase kojoj novonastali frazeološki derivat pripada. Ovakav proces se primećuje kod danas postojećeg globalnog idioma *neuer / junger Wein in alten Schläuchen* (*ein bestimmtes Vorgehen hat zu keiner grundlegender Änderung geführt, durch ein bestimmtes Vorgehen ist nichts durchgreifend erneuert worden, etw. hat nur eine notdürftige oder halbherzige Umgestaltung erfahren*) koji se može smatrati derivatom danas opsoletne biblijske poslovice *Man fasst nicht Most in alte Schläuche*. Za razliku od prethodnog, procesi sekundarne frazeologizacije ne narušavaju kvantitativnu stabilnost frazeološkog inventara jednog jezika.

Nešto češći jezički uzrok od prethodna dva po svojoj suštini semantičke je prirode i može se opisati kao *arhaizacija frazeoloških komponenata*. Pod tim se podrazumeva dijahroni proces gubljenja i izumiranja jednog od značenja polisemnog formativa koje biva očuvano samo u egzosememačkoj upotrebi, tj. u okviru frazeologizma. Arhaizacija komponenata dovodi do izumiranja okurenci *in Anfechtung fallen* (*in Versuchung fallen*), *Zeichen tun* (*große, fast unmögliche Taten tun*) i *vom Morgen und vom Abend* (*von überallher*), čije komponente *Anfechtung*, *Zeichen*, *Morgen* i *Abend* kao lekseme postoje i u

savremenom nemačkom jeziku, pri čemu su iz svoje značenjske strukture izgubile nekadašnje sememe koji su ostali očuvani u ovim frazeologizmima (*Anfechtung*: 'Versuchung'; *Zeichen*: 'Wunder'; *Morgen*: 'Osten'; *Abend*: 'Westen').

Takode semantičke prirode je i pojava *kvantitativnog rasterećenja frazeološkog inventara kod postojećeg sinonimnog niza* koji čine najmanje dva frazeologizma iz iste supklase. Izumiranje jednog od članova frazeološkog sinonimnog niza spontan je dijahroni proces u skladu sa univerzalnim principom jezičke ekonomije. Od nekada postojećeg sinonimnog niza koji su sačinjavale dve paremijske organizacije, *Wer nicht mit mir ist, der ist gegen mich* i *Wer nicht mit mir sammelt, der zerstreut*, u savremenom nemačkom jeziku ostala je očuvana samo prva, dok je druga, koja se i u tekstu Jevandelja javlja kao dodatna eksplikacija prve, vremenom izumrla.

Za razliku od prethodna dva uzroka, za *inkorporaciju manjeg frazeologizma u veći* se može reći da je po svojoj suštini sintaksičke prirode i da spada u izuzetno retke uzroke koji za posledicu imaju deautonomizaciju, a time i opsoletizaciju primarnog frazeologizma. Ovaj uzrok je redak s obzirom na to da inkorporacijom mogu biti zahvaćeni samo oni frazeologizmi koji imaju veoma jednostavnu sintaksičku strukturu. Inkorporacija se u našem korpusu javlja samo u jednom slučaju, i to kod nekada samostalnog frazeologizma *qual haben* ('*sehr und lange leiden, gequält werden*') koji se u današnjem nemačkom jeziku javlja samo kao klauza složenijeg frazeologizma – paremijske u obliku neodređeno – generalizujuće rečenice *Wer die Wahl hat, hat die Qual*.

Sintaksičke prirode, ali i dijametralno suprotnog karaktera od prethodnog je i *glomaznost sintaksičke strukture* frazeologizma. Može se pretpostaviti da je navedeni uzrok relativno redak jer se može supponirati kod izumiranja samo onih frazeoloških supklasa koje imaju oblik rečenice (paremijske, ustaljene fraze), a koje u razvoju jezika nisu zahvaćene dijahronim procesima sintaksičke simplifikacije. Glomaznost sintaksičke strukture najverovatniji je uzrok izumiranja kopulativne parataktičke poslovice čiji su konjunkti sa svoje strane kompleksne sintaksičke strukture: *Ein jegliches Reich, wenn es mit sich selbst uneins wird, das wird verwüstet und eine jegliche Stadt oder Haus, wenn es mit sich selbst uneins wird, kann nicht bestehen*.

Kao poslednji u nizu jezičkih uzroka koji se u ovom kontekstu može navesti jeste i *okazionalni karakter frazeologizma u Luterovom prevodu*. Luter je prevodeći tekst Biblije na ranonovovisokonemački u okviru svojih marginalija objasnio značenje nekih polileksičkih struktura. Na osnovu ovoga se može zaključiti da je reč o originalnim prevodilačkim rešenjima koja nemački jezik do njegovog prevoda nije poznavao. Rezultat Luterovih prevodilačkih rešenja su frazeologizmi koji u ranonovovisokonemačkom jeziku imaju okazionalni karakter. U daljem razvoju nemačkog jezika nije došlo do njihove konvencionalizacije, usled čega nisu zabeleženi u leksikografskim izvorima korišćenim za ovo istraživanje. Može se pretpostaviti da je okazionalnost Luterovog frazeologizma *im Winter*³ ('*nicht zu rechter Zeit*') i dovela do izumiranja ove okurence u savremenom nemačkom jeziku.

Vanjezički (kulturološki) uzroci koji indirektno dovode do izumiranja biblijskih frazeologizama su brojni i mogli bi predstavljati poseban istraživački projekat, prevashodno u okviru nemačke kulturne istorije.

Uopšteno se može reći da je razvoj racionalističkog filozofskog okvira bio glavni udarac srednjovekovnoj tradiciji, a time i jaka potpora napretku kako prirodoslovnih, tako i humanističkih nauka koje su se sve više međusobno diferencirale i udaljavale od srednjovekovnog sholastičkog principa, težeći da na osnovu niza pojedinačnih slučajeva dopru do naučne univerzalnosti. Ovakve tendencije u razvoju filozofije i prirodoslovlja nameću i novu ulogu univerzitetima⁴, a bitno su se odrazile i na umetnost prosvetiteljstva. Ove su pretpostavke vodile prvobitnom preispitivanju uloge hrišćanstva u svakodnevnom životu pojedinca i zajednice, a kasnije i do sekularizacije društva.

Navedeni procesi su se neminovno reflektovali i na razvoj nemačkog jezika. U kontekstu naše teme delovanje navedenih kulturoloških momenata ne može se prenebrežniti kao kumulativni uzrok postepenog izumiranja određenog broja strukturno – semantički heterogenih biblijskih frazeologizama, među koje bi iz ispitivanog korpusa sigurno spadali: *das ewige Feuer* ('Hölle'), *verdammis empfaen* ('*verurteilt werden, verflucht werden, verdammt werden*'), *Alle Haare auf unserem Haupt sind gezählt* ('*Gott ist allmächtig, nur er vermag über die Dauer des menschlichen Lebens zu entscheiden*'), *Wer mit seinem bruder zürnt, der ist des gerichts schuldig; Schlägt dich einer auf die rechte Wange, so halte ihm auch die andere hin; Du sollst den Herrn, deinen Gott, nicht versuchen.*

ZAKLJUČAK

Iako se samo detaljnom i egzaktnom analizom veoma heterogenih uzroka koji dovode do izumiranja frazeologizama može steći kompletniji uvid u ukupnu kvantitativnu i kvalitativnu stabilnost frazeološkog inventara nemačkog jezika i različite dinamičke procese unutar njega, a što je značajno za dijahrona istraživanja, ovo pitanje je u okviru nemačke frazeologije neopravdano dugo bilo zapostavljano i tretirano kao efemerno. Rad predstavlja pokušaj da se na primeru različitih strukturno – semantičkih supklasa biblijskih frazeologizama konstatuju, definišu i diferenciraju jezički uzroci koji su doveli do njihovog izumiranja u današnjem nemačkom jeziku. Iz analize obrađenog frazeološkog materijala proističe da ovde spadaju univerbiranje (defrazeologizacija), frazeološka derivacija (sekundarna frazeologizacija), arhaizacija frazeoloških komponenata, rasterećenje frazeološkog inventara kod postojećeg sinonimnog niza, inkorporacija manjeg frazeologizma u veći, glomaznost sintaksičke strukture frazeologizma, kao i okazionalni karakter frazeologizma u Luterovom prevodu. Navedenim treba dodati i čitav spektar vanjezičkih (kulturoloških) uzroka koji provociraju nestanak biblijskih frazeologizama u današnjem nemačkom jeziku.

Dobijeni rezultati bi se mogli uopštiti i shvatiti kao podsticaj za dalja i detaljnija istraživanja koja bi se ticala ne samo uzroka izumiranja biblijskih, već i frazeologizama uopšte.

- 1 Iscrpne informacije o kompleksnim pitanjima primarne i sekundarne frazeologizacije i derivacionim i motivacionim bazama na materijalu srpskog jezika mogu se naći u doktorskoj disertaciji Dragane Mršević – Radović.
- 2 Ukoliko su opsoletni frazeologizmi prisutni u konkordanci biblijskih frazeologizama (Krauss 1993) ili se javljaju u prevodu Biblije na novovisokonemački jezik, navodeni su na novovisokonemačkom jeziku. Ukoliko se opsoletni frazeologizmi ekscerpirani iz korpusa ne javljaju u ovim izvorima, navodeni su na ranonovovisokonemačkom jeziku.
- 3 Značenje ovog globalnog idioma Luter je u svojim marginalijama sadržanim u prevodu Biblije objasnio na sledeći način: (*Im Winter*) *Das ist auff's sprichworts weise geredt / also viel gesagt / Sehet das jr zu rechter zeit fliehet / Denn im Winter ist nicht gut wandern.*
- 4 U periodu prosvetiteljstva na nemačkim univerzitetima dolazi do veće akademske slobode mišljenja koja je preduslov za dalji razvoj nauke. Na taj način oni postaju uzor za inostrane visokoškolske institucije. Posebno je interesantan za period prosvetiteljstva Univerzitet u Haleu (Halle), osnovan 1694, koji se može smatrati antipodom ortodoksnom luteranstvu u Wittenbergu (Wittenberg). Na ovom univerzitetu uveden je predmet kamealistika, što predstavlja svojevrsnu sintezu političkih i ekonomskih nauka (detaljnije upor. Grubačić 2001: 221).

LITERATURA

- Buhofer, A. 2002. Phraseologisch isolierte Wörter und Wortformen. U Cruse D.A. (izd.) et al. *Lexikologie. Ein internationales Handbuch zur Natur und Struktur von Wörtern und Wortschätzen*. 1. Halbband. Berlin / New York, 429 – 434.
- Burger, H. 1977. Probleme einer historischen Phraseologie des Deutschen. U Fromm H. et al. (izd.): *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur*. 99. Band, 1. Heft. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1 – 24.
- Burger, H. 2003. *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Die Heilige Schrift*. Nach der deutschen Übersetzung D. Martin Luthers. 1954. London: Britische und Ausländische Bibelgesellschaft.
- Fleischer, W. 1997. *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Grubačić, S. 2001. *Istorija nemačke kulture*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Korhonen, J. 1994. Zur historischen Entwicklung von Verbidiomen im 19. und 20. Jahrhundert. U Sandig B. (izd.) *Europhras 92. Tendenzen der Phraseologieforschung*. Bochum: Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer, 375 – 409.
- Krahe, H. 1972. *Grundzüge der vergleichenden Syntax der indogermanischen Sprachen*. Innsbruck: IBS 8.
- Krauss, H. 1993. *Geflügelte Bibelworte. Das Lexikon biblischer Redensarten*. München: Verlag. C. H. Beck.
- Luther, M. 1974. *Die gantze Heilige Schrift Deusch auff's new zugericht*. Bd. 3, kritičko latinično izdanje, izd. H. Volz. München.
- Mettke, H. 2000. *Mittelhochdeutsche Grammatik*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Mršević-Radović, D. 1987. *Frazeološke glagolsko – imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.

- Sialm, A. *et al.* 1982. Historische Phraseologie. U Burger H. (ur.) *et al.* *Handbuch der Phraseologie*. Berlin / New York: de Gruyter, 315 – 382.
- Söhn, J. P. 2003. *Von Geisterhand zu Potte gekommen*. Eine HPSG – Analyse von PPs mit unikaler Komponente. Tübingen, magistarski rad.
- Tschirch, F. 1983. *Geschichte der deutschen Sprache. Erster Teil: Die Entfaltung der deutschen Sprachgestalt in der Vor- und Frühzeit*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.

LEKSIKOGRAFSKI IZVORI

- Büchmann, G. s. a. *Geflügelte Worte*. Köln: Buch u. Zeit Verlagsgesellschaft GmbH.
- Duden Band 11. 1992. *Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten*. Hrsg. vom Wissenschaftlichen Rat der Dudenredaktion. Bearbeitet von G. Drosdowski und W. Scholze – Stubenrecht. Mannheim / Leipzig / Wien / Zürich.
- Duden Band 2. 1988. *Stilwörterbuch der deutschen Sprache*. 7., völlig neu bearbeitete u. erweiterte Auflage von G. Drosdowski *et al.* Mannheim / Wien / Zürich.
- Duden. 1989. *Deutsches Universalwörterbuch A – Z*. 2. Völlig neu bearbeitete u. stark erweiterte Auflage. Hrsg. vom Wissenschaftlichen Rat u. den Mitarbeitern der Dudenredaktion unter der Leitung von G. Drosdowski. Mannheim / Wien / Zürich.
- Duden Band 12. 1998. *Zitate und Aussprüche*. Hrsg. vom Wissenschaftlichen Rat der Dudenredaktion. Bearbeitet von W. Scholze – Stubenrecht *et al.* Überarbeiteter Nachdruck der 1. Auflage. Mannheim / Leipzig / Wien / Zürich.
- Friederich, W. 1966. *Moderne deutsche Idiomatik*. Systematisches Wörterbuch mit Definitionen u. Beispielen. München: Max Hueber Verlag.
- Klappenbach, R. / W. Steinitz (izd.). 1977. *Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache in 6 Bänden*. 8., bearbeitete Auflage. Berlin: Akademieverlag.
- Krüger – Lorenzen, K. 2001. *Deutsche Redensarten und was dahinter steckt*. München: Wilhelm Heyne Verlag.
- Matešić, J. (ur.) *et al.* 1988. *Hrvatsko – njemački frazeološki rječnik*. Zagreb / München: Nakladni zavod Matice hrvatske / Verlag Otto Sagner.
- Mrazović, P. / R. Primorac. 1991. *Nemačko – srpskohrvatski frazeološki rečnik*. 2. izdanje. Beograd: Naučna knjiga.
- Wahrig, G. 1986. *Deutsches Wörterbuch*. Völlig überarbeitete Neuauflage. Bearbeitet von U. Hermann *et al.* München: Mosaik Verlag.

ZUSAMMENFASSUNG

URSACHEN DES AUSSTERBENS VON PHRASEOLOGISMEN BIBLISCHER HERKUNFT IN DER DEUTSCHEN SPRACHE

Die vorliegende Arbeit ist bestrebt, anhand biblischer Beispiele verschiedene und komplexe inner- und außersprachliche Ursachen des Aussterbens von Phraseologismen in der deutschen Sprache festzustellen und sie näher zu beschreiben. Aus der Analyse des bearbeiteten phraseologischen Materials geht hervor, dass von den innersprachlichen Ursachen sowohl diachrone Prozesse der Univerbierung (Dephraseologisierung), sekundären Phraselogisierung und Archaisierung von Komponenten, als auch spontane quantitative Entlastung des phraseologischen Subsystems beim Bestehen der synonymen Reihen von Phraseologismen, Inkorporierung des kleineren, syntaktisch einfacheren in den syntaktisch komplexen Phraseologismus, allzu komplizierte syntaktische Struktur des Phraseologismus und okkasioneler Charakter des Phraseologismus in Luthers Bibelübersetzung zum allmählichen Schwund von strukturell – semantisch verschiedenen Subklassen der Phraseologismen führen können.

KLJUČNE REČI: univerbiranje, defrazeologizacija, arhaizacija frazeoloških komponenata, sintaksička inkorporacija manjeg frazeologizma u veći, sintaksička simplifikacija, okazionalni karakter frazeologizma u Luterovom prevodu.